

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı (Şer'iyye Sicillerine Göre)

Implementation of 'Avâriz Tax' in Antep in The First Half of XVIII Century (According to Şer'iyye Registries)

Serhat KUZUCU¹
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Özet

Şer'iyye sicilleri geçmiş günümüze yansıtan kıymetli yazılı kaynaklardır. Belli bölgelere ait olan bu kayıtların incelenmesiyle sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanda çok önemli veri ve bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada Anadolu coğrafyasının en eski ve önemli şehirlerinden biri olan Antep'in Şer'iyye sicillerinden istifade edilerek on sekizinci yüzyılın ilk yarısına ait Avâriz vergisi ve bu verginin Antep'teki yansımaları incelenecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki avâriz uygulaması ana çizgileriyle gözden geçirilerek, avâriz vergisinin XVIII. yüzyıldaki uygulaması üzerinde durulup, avâriz vergisinin hukukî esas ve dayanakları ile Antep Sancağındaki toplanış biçimleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antep, Avâriz, Vergi, Şer'iyye Sicilleri

Abstract

Şer'iyye Registries are among the valuable resources that reflect the past to the present. By studying those records belonging to specific districts, it becomes possible to reach very significant data and knowledge about social, cultural, economical and political spheres of the relevant society. In this study, 'Avâriz tax' and its reflections in Antep, one of the oldest and important cities of Anatolian geography, will be examined according to the court records within the first half of 18th century. Apart from that, implementation of 'Avâriz' in Ottoman State will be reviewed in general terms; implementation of 'Avâriz tax' in 18th century will be dwelled on and forms of tax collection in Antep district and legal basis of 'Avâriz tax' will be discussed in this study.

Keywords: Antep, Avâriz, Tax, Şer'iyye Registries

Giriş

Osmanlı Devleti, yeni fethettiği bir bölgeyi önce çeşitli tetkikler yaptırıp iktisadi, siyasî ve sosyal durumu hakkında genel bir bilgi edinirdi. Bu tetkikler sırasında bu bölgenin, eski devirleri de nazarı itibara alınarak tatbik edilen vergi sistemi, iktisadî hayat şartlarıyla birlikte memleketin o günkü durumu incelenirdi. Bütün bu tetkiklerden sonra elde edilen

¹ Yrd. Doç.Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
e-mail: kuzucu@kilis.edu.tr

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

verilere göre o bölge için en uygun, halkını bir kat daha iktisadî refaha kavuşturacak şartlara haiz ve yalnız o eyalet veya sancağa mahsus, yeni bir vergi kanunnâmesi meydana getirilirdi. Bir tecrübe veya deneme süresinden sonra, bu yeni kanunun tatbiki hakkında gelen raporlar iyice inceleniyor kanunnâmenin değiştirilmesi icap eden kısımları değiştiriliyor ve aksaklık yaratan tarafları tamamen çıkarılıyor veya yeni eklemeler yapılıyordu (Altundağ: 1947: 191). Bu şekilde o bölge için en uygun vergi sistemi tespit edilmiş oluyordu.

Osmanlı idari taksimatında devlet; eyalet, sancak (liva), kaza ve nahiye şeklinde teşkilatlanmıştı. Eyaletlere ayrılmasında güdülen asıl amaç, her şeyden önce iktisadî bakımdan kendi kendini idare etmesi idi. Her eyalet aynı zamanda devletin savunması için lâzım olan ve gelirine göre hissesine düşen asker miktarını da yetiştirmekle yükümlü idi. Yeni fethedilen şehirler büyüklüğüne ve zenginliğine göre ya hususî bir eyalet halinde veya önceden mevcut bir eyalete sancak olarak eklenmek suretiyle idaresi tespit edilirdi. Şehrin eklendiği eyaletle iktisadî ayrılıkları olması bir sorun yaratmazdı. Zira yeni eklenen bu sancak veya sancakların, eklendikleri eyaletin iktisadi yapısına bir benzerlik göstermesi şart değildi. Bir eyalet içinde yer alan muhtelif sancakların aynı eyalette olmalarına rağmen, büyük kara yolu üzerinde olması, önemli bir durak veya liman oluşları, hayvan yetiştirileceğinden, zirai faaliyetlerinin türüne göre bünyelerine en uygun ve özel şekilde hazırlanmış kanunları vardı. Bu yüzden vergi kanunu hazırlanmasında asıl unsur idare birliği eyalet değil, sancaktı (Altundağ, 1947: 191-192).

Osmanlı Devleti, Antep'i 1516 yılında topraklarına kattıktan kısa bir süre sonra iktisadi, siyasî ve sosyal durumu hakkında genel bir tetkik yapılmasına karar verildi. Bu çerçevede Antep bölgesinin tahriri yapılarak karye (köy) ve mezraalarının vergi nüfusu ve kaynakları tespit edildi. Elde edilen veriler ışığında burada timar sistemi uygulanarak idari taksimatı yapıp bir sancak statüsü verildi. Bu durum Hicri 926 tarihli ve BOA. TD 93 numaralı Halep livası mufassal tahrir defteri ile yine Ayntab livasına tabi olan Nehrü'l-Cevz nahiyesinin bir kısım köylerin yer aldığı Hicri 926 (Miladi 1519) tarihli BOA. MAD 75 numaralı Birecik livâsı defterinden anlaşılmaktadır (Özkılıç vd, 2000:2).

Antep'in Tarihçesi

Tarih boyunca birçok milletin ve devletin kontrolü altında kalan Antep, Anadolu coğrafyasındaki en eski şehirlerden biridir. Bunda Antep'in coğrafi konumunun yani yer unsurunun önemi büyüktür. Bu bölgenin ilk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz arasında oluşu, bu bölgeler arasındaki yolların kavşağında bulunması tarihinin gelişimde önemli bir etken teşkil etmiştir. Tarih öncesi dönemlerde itibaren bu etken kendini göstermiş, kuzeye çıkan Asurlular, İranlılar, Doğu ve Güneye giden Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Haçlılar, Araplar, Osmanlılar hep bu bölge üzerinden gelip geçmişlerdir. Bu nedenle şehrin her tarafında, bu dönemlere ait farklı kültür kalıntılara kısa zaman aralıklarıyla rastlamak mümkündür (Göğüş, ? : 19-20; Fidan, 2013: 73).

Antep adına ilkçağa ait belli başlı kaynak ve araştırmalarda rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Antep'in on iki km kuzeyinde Maraş yolu üzerindeki Dülük'ün oldukça eski bir mevki olduğu bilinmektedir (Özdeğer, 1996: 466). Ancak Dülük şehrinin 1397-1398 yıllarında doğru Antep'e naklinden sonra kaynaklarda bu şehir ile bilgilere rastlanılmaya başlanmıştır (Darkot, 1997: 64-65).

Şehrin ismi muhtelif kaynaklarda "*Hantab*", "*Entab*", "*Hamtab*", "*Hatab*", "*Ayıntab*" olmak üzere değişik isimlerle anılmakla birlikte, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de

kullanıldığı bilinmektedir. Bu adın "*parlak güneş*" yahut "*gür güneş*" anlamına gelen "Ayıntab" kökünden geldiğini söyleyenler olduğu gibi, aynı zamanda "Hantap" ile bağlantılı olarak "hükümdara ait toprak" anlamına geldiğini de belirtenler bulunmaktadır (Altınöz, 1999: 95-97).

Antep bölgesindeki ilk Türk fetih hareketleri, Alpaslan emrindeki Selçuklu Türkmenlerinin bu bölgeye gelişi ile olmuştur. Alpaslan tarafından görevlendirilen Gümüş Tekin, Afşin ve Ahmet Şah adlı kumandanlar, Türkmenlerden oluşan birlikleriyle 1066-1067 yıllarında Antep ve Raban bölgesini ele geçirdiler. Alpaslan'dan sonra fetihlere devam eden Süleyman Şah 1084 yılında Antakya'yı ele geçirerek, Halep ve civarı ile Antep bölgesini fethetti (Turan, 1999: 207). Haçlı seferlerine kadar Suriye Selçuklularının idaresinde kalan bu bölge daha sonra Haçlıların işgaline uğradı. Antep, 1098 yılında Urfa Haçlı Kontluğuna daha sonra da Maraş kontluğuna tabi oldu. Anadolu'ya yeniden hâkim olmak için Haçlılara karşı harekete geçen Selçuklular, 1150 yılında Sultan Mesut, oğlu Kılıç Arslan komutanlığı öncülüğünde Haçlıların elinde bulunan Göksun, Behisni, Göynük, Raban ve Antep'i geri aldılar (Demirken, 1974: 77).

Antep, 1242 yılına kadar Anadolu Selçukluları hâkimiyetinde kaldı (Yılmazçelik, 1998: 106). Bu tarihten sonra Antep kenti Mısır Memluklerinin eline geçmişse de 1516 yılına kadar Antep ve çevresi Memlûkler ile Dulkadir Beyliği arasında bir çekişme olanı oldu (Canbakal, 2009: 35). Dulkadir Beyliği ile Memlûklü çekişmesi yüzünden şehir oldukça fazla tahribata uğradı. Onlarca defa şehir Memlûkler ile Dulkadirililer arasında el değiştirdi. Ancak her iki taraf da bölgede ciddi bir hâkimiyet kuramadı. Bu uzun mücadele döneminde Antep şehri iktisadî ve sosyal bakımdan oldukça ağır zayıatlar verdi (Gökhan, 2000: 60).

Antep'te Osmanlı hakimiyeti ise 1516 yılında başladı. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi esnasında Behisni üzerinden gelerek Antep yakınlarındaki Merzbân suyu kenarına ordugâh kurduğu sırada, Şam ve Halep nâibleri ile birlikte Memlûklerin Antep Nâibi Yusuf Bey de ordugâha gelerek Osmanlı hizmetine girdi. Yavuz Sultan Selim 20 Ağustos 1516 senesinde Antep'e gelerek üç gün kaldı. Böylece Antep kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girdi (Özdeğer, 1988:11).

Antep, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra bir sancak haline getirilip(Evliya Çelebi, 2005:178) önce Arap vilayeti adıyla oluşturulan beylerbeyliğe bağlandı. Sonradan Dulkadir Beylerbeyliği teşkil edilince buraya bağlanarak bu durumunu XVIII. yüzyıl sonlarına kadar korudu. Antep Osmanlı idaresine girdikten sonra gerek fizikî gerekse nüfus bakımından bir gelişim sürecine girdi (Özdeğer, 1996: 468-469; Akis, 2002:4-5).

Osmanlıların yükselme devri Antep için de yükselme ve gelişme çağı oldu. Şehrin mahalleleri ve çehresi, bu dönemde bütün çizgileriyle ortaya çıkarak şehirdeki cami, mescit, medrese, imaret, suluk, çeşme, han ve hamam sayısı başka yerlerle kıyas edilmeyecek kadar arttı. Şehir yalnız imar ve kültür yönünden değil, iktisadî ve ticarî bakımdan da önemli bir gelişme süreci yaşadı (Gögüş: ?, 28; Yıldırım, 2012: 1206).

Osmanlı Vergi Düzeni

Osmanlı Devleti, çok geniş coğrafyalar üzerinde yüzyıllarca hüküm süren bir devlettir. Bu yüzden bu geniş hâkimiyet sahası içinde birçok ırk, din, dil, örf, adet ve kültürlere bağlı toplulukları ve milletleri bünyesinde barındırıyordu. Devlet her yönü ile birbirinden çok farklı ve değişik kültürlere sahip halkının durumunu gözden geçirmek ve korumakla yükümlüydü. Buna karşılık bağlı bulunduğu hukuk sistemi çerçevesinde onları yönetmek ve onlardan bazı mükellefiyetleri yerine getirmelerini istemek durumundaydı. Bu

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şer'iyye Sicillerine Göre)*

beklentilerinin ilk ve en önemlisi devlet ve kamu faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla halkından vergi almasıydı (Küçük, 2007: 26).

Vergi kısaca; devletin işlerini yürütebilmesi için, halkın devlete ödemesi gereken para veya devlet için hizmet karşılığı yapması gereken yükümlülüklerdir (Baykara, 2000: 165). Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının en önemlisini de vergiler oluşturmaktaydı. Osmanlı yönetimi imparatorluğun her bölgesinin ırk, din, kültür ve diğer bazı iktisadi ve sosyal şartlarını göz önünde bulundurarak ayrı ayrı vergi kanunnameleri hazırlama yoluna gitmişti. Devletin her tarafında cârî olan ve sipahi zümresi ile reâyâ arasındaki münasebetleri tanzim eden kanunnâmeler tertip edilmiş olduğu gibi, eyaletlerin, sancakların, nahiyelerin ve hatta bazı sosyal zümrelerin özellikleri dikkate alınarak, ayrıca kanunnâmeler de düzenlenmişti (Çakar, 2003: 236).

Osmanlı Devleti, vatandaşını iki kurala göre vergilendirirdi. Bunlardan ilki dinseldi. Yani diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti de İslami inanç ve esaslara göre tespit ettiği vergilere, *Tekâlif-i Şer'iyye* veya "*Rûsum-ı Şer'iyye*" yani şeriatın ön gördüğü vergiler, diye adlandırılmıştı. İkincisi ise devletin türünü ve miktarını kanunnamelerle düzenlediği, şer'i prensipler dışında ortaya çıkan "*Rûsum-ı Örfiyye*" veya "*Tekâlif-i Örfiyye*" olarak adlandırdığı vergilerdi. (Çadırcı, 1997: 105).

Şer'i vergiler; öşür, zekat, haraç, resm-i çift, resm-i ağnam gibi daha birçok vergi kalemini içine almaktaydı. Esasında bu vergi türünün temelini, devletin sayılan miri arazinin ekilmesi suretiyle elde edilen mahsulünden yahut otu veya suyu sayesinde elde edilen diğer hayvan mahsulü gibi gelirlerden çiftçinin ödediği vergi akla gelmekteydi (Akdağ, 1999: 409).

Örfi vergiler ise devletin yürütme ve uygulama görevlerini yapmakta olanlara bütün bu hizmetleri karşılığı olarak görev harcamalarının reayaca ödenmesiydi. Zekât, cizye, haraç ve öşür gibi şer'i olarak kabul edilenler dışında kalan bütün vergiler bu gruba girmektedir. Bu vergilerin miktarı ve türü, Osmanlı sancaklarının her biri için ayrı ayrı hazırlanan kanunnamelerde belirlenirdi (Ortaylı, 2010:136). Çünkü her bölgenin iklimi, tarım arazisi, hayvan yetiştirme şartları birbirinden farklı olabilmekte ve bu durum çeşitli yaşam şekillerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmekteydi. Bu durum da her sancak için ayrı bir vergilendirme usulünün yapılması gerekliliğini doğurmuştu (Taşkın, 2013: 57). Bu örfi vergiler ilk başlarda nadiren ve çok düşük oranlarda toplanmaktaydı. Lakin ihtiyaçların artması ve devlet hazinesinin bunları karşılayamaz hale gelmesi üzerine daha sık ve artan miktarlarda toplanmaya başlandı (İpşirli, 1991: 109).

Aslında Osmanlı vergi sistemini genel olarak devletin iktisat politikaları dâhilinde incelemek gerekmektedir. Osmanlı iktisat politikasında devletin en önemli görevlerinin başında; iâşe, gelenekçilik ve fiskalizm olarak bilinen devlet hazinesinin dolu tutulması yönünde izlenen politikalar oluşturmaktaydı². Yani devlet bir yandan halkın iâşesini sağlamak için gerekli tedbirleri alırken bir taraftan da geleneği korumak ve gelirlerini arttırarak hazinesini dolu tutmak zorundaydı. Bu yüzden vergi sistemini de bu esaslara göre inşa etmek mecburiyetindeydi. Bu hususlar çerçevesinde vergilerini ödenebilir ve halkının iâşesine zarar vermeyecek şekilde olması ve elbette halkın ödeme gücüne göre olması gerekliydi. Halkın ödeme gücünü aşan veya zorlayan vergiyi toplamak mümkün olmayacağı gibi, halkın devlete olan güvenin de sarsılmasına neden olacaktı. Bu hassas dengeyi

² Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2003.

Osmanlı Devleti'nin çağına göre üstün bir teşkilatlandırma kurarak sağladığını söylemek mümkündür (Öztürk, 2013: 590).

Osmanlı Devlet düzeninde nüfus yani halk başlıca iki gruba ayrılıyordu. Savaşçı ve yönetici sınıfı meydana getiren askeriler, sultanın temsilcileri olarak şu veya bu kamu görevini yerine getirenler ile topluca, reaya diye adlandırılan ikinci gruptaki tüccar, zanaatkâr ve köylüler idi. Birinci grup resmi her türlü vergiden muaf tutulurken, üretken faaliyetlerde bulunun ikinci grup ise vergi ödemekle yükümlü sayılıyordu. Osmanlı Devlet düzeni, önceki Bizans-Balkan düzenlerine göre reayaya daha basit ve en azından, başlangıçta, daha hafif vergiler getirmekteydi. Ayrıca devlet, dağ geçitlerini ve hisarları korumak ya da sarayın veya ordunun özel bazı ikmal ihtiyaçlarını karşılamak gibi belirli hizmet görevlerini yerine getiren bazı reaya gruplarını, savaş zamanına özgü olağanüstü vergilerden (avâriz) muaf tutuyordu. Özel statüleri muaf müsellemlerle dile getirilen bu gruplar, askerilerin altında, reayanın üstünde yer alan bir çeşit ara sınıfı oluşturuyordu. Her üç grup, yani askeriler, reaya ve müsellemler, belirli aralıklarla devlet çapında gerçekleştirilen tahrirler temelinde özel defterlere kaydedilmekteydi. Diğer taraftan, bu gruplar arasında belirli bir dikey hareketliliğin de varlığı bu düzenin bir kast sistemi gibi olmadığının ispatıydı (İnalçık, 2000: 52).

Bununla birlikte esas olan, devletin ve toplumun dengesinin korunması açısından her bireyin kendi statü grubu içinde tutulmasıydı. Anlaşılan, Osmanlı düzenin mantığı, devletin küçük bir profesyonel savaşçılar grubunun, Osman Gazi önderliği altında toplanmış olan bir çeşit savaş birliğinin çabalarıyla kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Hanedan, kendisinin ve askeri sınıfın bu merkezi konumunu, tüm sosyal-politik yapılanmanın temel taşı olarak korumuştur (İnalçık, 2000: 52-53).

Avâriz Vergisi

Avâriz, sözlük anlamı olarak "*sonradan meydana gelen, sonradan ortaya çıkan şey*" anlamına gelmektedir. Osmanlı maliyesinde ise dîvanın kararı ve padişahın emri ile olağanüstü hallerde toplanan ve kayıtlarında genellikle "avâriz-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye" şeklinde ifade edilen vergilere denilmektedir (Kütükoğlu, 1999: 539; Ünal, 2010: 172). XVI. yüzyıl boyunca, sadece savaş gibi olağan dış durumlarda ortaya çıkan giderlerin karşılanması için konan ve tahsil olan bir vergi iken aynı yüzyılın sonlarına doğru değişen şartlara göre bu vergilerle karşılanan masraflar oldukça geniş bir alana yayıldı. Çok yönlü ve çeşitli bir hal alan bu vergiler, birçok alanda ihtiyacın karşılanmasında kullanılmaya başlandı. Bunlar arasında (Barkan, 1979: 14; Karamursal, 1989: 182-183);

- a) Askerin geçeceği yollar boyunca tesis edilen menzillere belirlenen çeşit ve miktarda zahire götürmek ve satmak.
- b) Ordunun ihtiyacı olan gıda malzemesini yani buğday arpa, saman gibi çeşitli ihtiyaç maddelerini tedârik etmek ve nakletmek.
- c) Amele, araba, hayvan bulmak, kürekçi, azap, kavas isimleri altında orduya yardımcı sınıflar temin etmek, hisar yapmak.
- d) Avâriz akçesi veya avâriz bedeli akçesi ile seferin idare masraflarına iştirak etmek bu vergilerin belli başlılarıdır.

Müslim-gayri müslim ayırt etmeksizin herkesin kendi kudreti nispetinde bu tür vergiler ile mükellef olmalarına karşın bazı istisnai grup ve zümreler bu vergilerden muaf tutulmuşlardı. Bu vergi muafiyetleri bireyin meslek grubu ile sağlık durumu gibi özellikler göz önünde bulundurularak belirlenmekteydi. Askeri sınıflarla, ilmi ve din görevlilerin tamamı yani çavuş, sipahi gibi askeri hizmetlerde bulunanlarla imam, hatip, kayyum,

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

zaviyedar, gibi dini hizmette bulunanlar ile muhassıl, amil adları ile anılan vergi memurlar bu vergilerden muaftılar (Ortaylı, 2010:141-142). Herhangi bir şekilde çalışmayacak durumda olan özürü ve sakat gibi faal nüfusun dışında kalanlar ile ülke çapında ulaştırma ve ticaret güvenliğini sağlayan derbent ve menzil teşkilatı içerisinde yer alanlar yaptıkları hizmetlerden dolayı muafiyet elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra devlet, bir takım hizmet gruplarını da yaptıkları hizmetlerden dolayı avâız vergilerinden muaf tutmuştu. Örneğin posta teşkilatı içerisinde yer alanlar sundukları hizmetlerden dolayı muafiyet elde etmişlerdi. Ayrıca devlet için önem arz eden tuzla ve maden ocakları gibi yerlerde işçi olarak ve yakıt temin etme işinde görevli olanlar da bu muafiyetten yararlanmıştı. Devlet çeltik tarımı ile uğraşanları da bu muafiyet grubu içinde değerlendirmişti. Pirinç tarımı devletin savaş ekonomisi içerisinde önemli bir yer tuttuğundan dolayı bu faaliyet ile uğraşanları da muafiyet verilmişti (Küçük, 2007: 39-40; Barkan, 1979: 15; İnalçık, 1995: 598-599).

Avâız vergisi dîvanın kararı ve padişahın emri ile olağanüstü hallerde toplanan bir vergi iken, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle mali ve askeri alanda ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde, klasik timar sistemindeki bozulma ve iltizam sisteminin genişlemesi gibi sebeplerle değişime uğradı. Artık XVII. yüzyılın başlarından itibaren avâız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye" şeklinde ifade edilen bu vergi de yıllık tahsil edilen düzenli bir vergi halini aldı (Tabakoğlu, 2003: 188; Sahillioğlu, 1991: 108-109). Bu değişim sadece verginin düzenli bir hale getirilmesi ile sınırlı kalmadı. Aynı zamanda hazinenin nakit ihtiyacının karşılanması için mümkün olduğunca muafiyetlerin kapsamı daraltılarak, bu vergiyi ödeyenlerin sayısı artırılmaya çalışıldı. Vergi yükümlülüğüne emlak ve arazi sahibi olmanın esas ölçüt olarak tespit edilmesi, daha önce bu vergi mükellefi olan reaya ve bu vergiden muaf olan askeri gruplar arasındaki ayrımın kalkmasına neden oldu (Gökçe, 2005: 74). Bu dönüşüm aynı zamanda verginin usulünde de yeni uygulamalara sebep olarak aynı yükümlülük şeklindeki kısmı kaldırılıp, tamamen nakdî bir vergi statüsü aldı (Çınar, 2000: 296).

Osmanlı Devleti, avâız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye diye adlandırılan vergi çeşitlerini "avâız hane" adı verilen birimler üzerinden tahsil etmektedir. Devlet yetişkin erkek nüfusunu fert fert tahrir ettirir daha sonra bu veriler çerçevesinde avâız vergisi esas olmak üzere avâız haneleri tespit ederdi (Çakar, 2006: 3). Avâız vergilerinin toplanmasında esas alınan ve Osmanlı kanunnamelerinde sık sık geçen bu hane, tek ailenin oturduğu genel hane anlamına gelmemektedir. Belirli bir nispette göre tanzim edilmiş, bekâr ve evli, belli bir erkekler grubunu ifade eden, sayısı beldeden beldeye değişen bir grubu ifade etmektedir. Bir avâız hane içinde kaç tane gerçek hanenin yani evin olduğu noktasında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sayı o bölgenin ekonomik durumu halkın şehirli, köylü veya göçebe oluşu gibi kıyaslara göre ortaya çıkmaktaydı (Göyünç, 1979: 331-332,). Lakin bu sayı hakkında bu alanda yapılmış çalışmalarda çeşitli rakamlar verilmektedir.

Ömer Lütfi Barkan, birer vergi birliği halinde oluşan bir avâız hane içinde 3 ile 15 kimsenin bulunabileceğini belirtmektedir (Barkan, 1979: 15). Nejat Göyünç ise her avâız haneyi 5 kişiyi olarak hesap etmiştir (Göyünç, 1969: 86). Cengiz Orhonlu avâız hanelerin 3, 5, 10, 15 evli olarak kabul edilen birer vergi birliği (birimi) teşkil ettiğini ifade eder (Orhonlu, 1990: 57-58). Rifat Özdemir de aynı şekilde bir avâız hanenin gerçek manada 3, 5, 15 veya daha fazla haneden oluşabileceğini bu durumun bölgesel farklılıktan dolayı ortaya çıktığını ifade eder (Özdemir, 1986: 100-101). Mustafa Öztürk de bir avâız hanenin yine 5, 10, 15 veya daha fazla eş ve çocuklardan oluşan gerçek haneden oluşabileceğini belirtir (Öztürk, 1990: 253). Faruk Sümer, bu rakamların aksine bir avâız haneyi 7 kişi

olarak hesap etmiştir(Sümer, 1997: 461). Ahmet Tabakoğlu ise bir avâriz hanesinin 3-10 gerçek hane arasında değiştiğini vurgulamaktadır (Tabakoğlu, 2002: 672). Halil Sahillioğlu, avâriz adı altında toplanan vergilerde 4-5 gerçek hanenin 1 avâriz hanesi olarak sayıldığını belirtmektedir (Sahillioğlu, 199: 109).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı mali kayıtlarında bir avâriz hanenin gerçek manada kaç haneye denk geldiği hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Anlaşılan odur ki bu durum bölgelerin zenginlik, fakirlik, halkın şehirli, köylü, göçmen ve konar-göçer olup olmadığı gibi hususlar göz önünde alınarak verginin dağıtılmasında bir avâriz hanenin farklı gerçek hane sayılarından oluşmasına neden olmuştur.

Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı ve Buna Dair Tespitler

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı eyalet, sancak, kazâ, nâhiye ve köylerden meydana gelmekteydi. Eyaletlerin bir alt birimi olan sancaklar ülke idaresinin temel birimi olup devlet teşkilatının temelini oluşturmaktaydı (Özkaya, 1994: 15-17). XVIII. yüzyılın başında Antep Maraş Beylerbeyliğine bağlı Tel-bâşer ve Burç nahiyelerinde müteşekkil bir sancak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte Maraş Beylerbeyi Ali Paşa uhdesinde bulunmaktayken (GSS, 65: s.220/2) 1716 yılının yılından sonra Mehmet Paşa (GSS, 67: 290), daha sonra ise Ahmet Paşa vali olmuştur (GSS, 71: 205).

Antep, Yavuz Sultan Selim döneminde 1516 yılında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra, önce Arap vilayetine daha sonra Şam'ın ayrı bir vilayet statüsü kazanması üzerine kuzeyde kalan sancaklarla birlikte Halep Vilayetine dâhil edilmiştir. Dulkadir Beylerbeyliğinin kurulmasına müteakip buraya bağlanmış, lakin XVI. yüzyılın sonlarında Antep bir ara Halep Beylerbeyliğine bağlanmışsa da bu durum fazla sürmüyerek Maraş Beylerbeyliğinin idaresi altına girmiştir. Bu tarihten sonra genel olarak Maraş'ın idaresi altında kalarak, XVIII. yüzyılın ilk yarısında sefer zamanı Maraş valisi emri altında savaşa gidilmiş, Avâriz gibi vergilerin tahsili ise yine Maraş valisi tarafından yaptırılmıştır (Çınar, 2000: 74-75).

Sancakların en büyük mülki amiri sancakbeyleriydi. Bunların başlıca görevleri arasında bölgesinde emniyeti ve asayişini sağlamak, timarların tevcihi, sipahinin reâyâ ile münasebetinde dürüst ve kanunlara uygun hareketini temin etmek geliyordu. Sancak beyinin vazife ve sorumluluğu sefer zamanında daha da artmaktaydı. Bölgesindeki idareciler ile sefere iştirak etmek, timarlı sipahilerin yoklamasını yaparak cebeliler ile birlikte eksiksiz sefere katılmasını sağlamak onun asli görevi sayılıyordu (Halaçoğlu, 2003: 84).

Sancaklarda sultanın adlı ve idarî yönden vekili ise kadılardı. Bunlar normal yargı vazifesinin yanı sıra, bölgenin iktisadî nizamın düzenlemek ve merkezden istenen avâriz, nüzul, sürsat gibi halkın vermekle yükümlü olduğu diğer vergilerin tahsilinde, birinci derecede sorumlu kişilerdi. Zira avâriz, nüzul ve sürsat vergileri için verilen emirlerin kadılara hitaben yazılmış olduğu görülmektedir. Şer'iyye sicillerinde özellikle merkezden gelen her türlü yazılar kayıt altına alınmaktaydı. Bu kayıtlar genel anlamda iki kısma ayrılmaktaydı. Bunlardan ilki merkez ve devlet adamları tarafından gönderilen yazılar yani, ferman, berat, buyruldu gibi belgelerdir. İkincisi ise kadı tarafından düzenlenip sicile yazılan ilâm, hüccet ve vakfiyelerdi. Bu yazılar sicil defterlerine kaydedilirken mahallî olaylar ile ilgili belgeler ilk dönemlerde sicillerin baş tarafına, merkezden gelen yazılar ise defterin son tarafında başlanarak kaydedilmisti (Selçuk,2008: 163).

Şer'iyye sicilleri başta ait olduğu yerin genel manada ise Osmanlı mali ve iktisadi hayatına dair birinci elden orijinal tarih vesikalar arasındadır. Merkezden gönderilen avâriz vergilerinin toplanması ile alakalı fermanlar da yine bu şer'iyye sicillerine kayıt edilmektedir.

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

Kadılar, avâriz vergilerinin tevzi ve tahsilinde, birinci derecede sorumlu kişilerdir. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait şer'yye sicil defterlerinde avâriz vergilerinin toplanması ile alakalı merkezden gönderilen emir yazılar da önemli bir yere sahiptir. Antep sancağına gönderilen avâriz vergisi ile ilgili alakalı emir yazılarında en çok kullanılan tabir ise *nişânlu mevkûfât defter-i sureti mûcebince* (GŞS, 55: 25) ve *mevkûfât defteri mûcebince* tabiridir. Zira vergi hanelerinin adedi mevkufât dairelerinin icmal defterlerinde sancak sancak kayıtlı idi. Bu yüzden, şer'yye sicillerinde *nişânlu mevkûfât defteri sûreti mûcebince* ifadesi kullanılmış ve merkezde bulunan deftere ilaveten kazâ mahkemelerine bu defterlerin bir sureti gönderilmiştir (Selçuk, 2008: 163). Sicil kayıtlarında "*işbu bin yüz otuz senesine mahsus olmak üzere livâ-i Ayıntab'ın avâriz ve bedel-i nüzul mallarını bâ fermân-ı âlî cemâ' ve tahsiline me'mûr olan fazî'l-kirâm Osman Ağa'nın yedinde olan mevkûfât defteri sureti*" ifadesi ile de bu durum açıkça görülmektedir (GŞS,72A: 265).

Avâriz vergisi merkezden gelen emir yazılarında yer alan miktara göre toplanmaktaydı. Her sancağın gelirine göre tespit edilen bu miktar, sancağın ihtiva ettiği avâriz hane sayısına göre alınmaktaydı. XVIII. yüzyılın başında Antep Sancağının merkez ve buraya bağlı Tel-bâşer ve Burç nahiyelerinde Tablo:1'de görüldüğü gibi toplam 373,5 avâriz hane bulunmaktaydı. Bu hanelerin tamamından istenen Avâriz vergisi ise her avâriz haneden 10 guruş olmak üzere 3730 guruş idi³.

Defter No	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Avâriz HaneSayısı	Avâriz Miktarı(Guruş)
55	H. 1117	M. 1705	373,5	3730
58	H.1119	M. 1707	373,5	4108
60	H. 1120	M.1708	373,5	4108
66	H. 1127	M.1714	355	3550
68	H. 1130	M.1718	353	3530
72A	H. 1133	M.1721	336	3696
75	H. 1135	M.1723	336,5	3785,5
77	H. 1137	M.1725	331	3745
79	H. 1140	M.1728	320	3838
80	H. 1141	M.1729	328	3772
82	H. 1143	M.1731	332	3923
87	H. 1147	M.1735	321	4081
89	H. 1149	M.1737	310	3943,5

³ Bu istenen bu rakamın ancak 359,5 akçesi tahsil edilebilmiştir. Bkz. GŞS, No:55, s. 223.

91	H. 1150	M.1738	310	4036
93	H. 1151	M.1739	311	4047
94	H. 1152	M.1740	313	3765
99	H. 1156	M.1744	310	3929
101	H. 1157	M.1745	315	3772
102	H. 1159	M.1747	314	3767

Tablo:1. *Antep'in XVIII. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Avâız Kayıtları*

Lakin Tablo:1'de görüleceği üzere Antep'in avâız hane sayısında, XVIII. yüzyılın başından ilk yarısının sonuna kadarki elli yıllık sürede bir gerilemenin olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında Antep'in nüfusunda ve buna paralel olarak şehrin tarihi gelişimde bir gerileme olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun nedenin tespiti noktasında genel anlamda bakıldığında hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde sağlam temeller üzerine kurup geliştirdiği, askeri, mali, idari vb. alanlarındaki tüm unsurlarında meydana gelen bozulmanın XVIII. yüzyılın başlarından itibaren artık kendini iyice hissettirmeye başlaması ve durumun devletin genel anlamda bir duraklama ve gerileme dönemine girmesi söylenebilir. Ancak bu durumun özel nedenlerine yönelikler tespit yapmak gerekirse bu döneme denk gelen Osmanlı-İran savaşlarının olumsuz etkisi gösterilebilir⁴. Özellikle bu coğrafyaya yakın bir noktada cereyan eden bu mücadelelerde Osmanlı ordusu için, Maraş, Halep, Rakka, Malatya ve Antep gibi bölgelerden gerek asker gerekse zahire tedariki yapılmıştır. Elbette ki bu durumun Antep'in ekonomik ve nüfus hareketlerine olumsuz etkisi olacağı şüphesizdir. Bir diğer özel sebep olarak XVIII. yüzyılın hemen başlarına denk gelen ve aşiretlerin Rakka bölgesine zorunlu iskânları sonrası başlattıkları isyan hareketleri gösterilebilir⁵. Zira Antep'in de içinde yer aldığı bu iskân bölgesinde aşiretler her fırsat isyan ederek Antep ve civarındaki başta yerli halka zulm edip, şehre sürekli saldırarak zararlar vermekteydi. Örneğin bu dönemde Kilis ekradından Okça İzzeddinli Aşireti'nin Antep ve civarındaki eşkıyalık faaliyetlerinden halk artık bezmiş ve başka bölgelere göç etmiştir (GŞS, 82: 31-32; BOA, İE, DH: 31/2724).

Antep Sancağının bu elli yıllık döneminde avâız hane sayısında belirgin bir düşüş olmasına karşın, toplanan vergi oranında genel anlamda bir değişim olmamıştır. Bu durum avâız haneler üzerindeki vergi oranının artırılması ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Daha önce her avâız haneden 10 guruş toplanırken bu oran ilerleyen zamanda 13 guruşa kadar çıkarılmıştır. Bu da Antep halkının gittikçe artan bir vergi yükü altında kaldığını göstermektedir.

⁴ Bu dönemde 1723 yılında başlayan Osmanlı-İran Savaşları, daha sonra yaklaşık 50 yıl sürmüştür. Daha geniş bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, IV*, İstanbul, 2006.

⁵ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Murat Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2001.

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)

Mahalle	1705 ⁶	1721 ⁷	1728 ⁸	1737 ⁹	1747 ¹⁰
Akyol	4,5	3	3	3	3
Ali Neccar	10	10	10	10	10
Ammu	10	10	10	10	10
Bey	3	3	3	3	3
Boyacı	1,5	2	2	2	2
Bostancı	3,5 -1 rub'	3 -1 rub'	3-1 rub'	3-1 rub'	3-1rub'
Cabi	4	2	2	2-3 rub'	3-3rub'
Cevizlice	3 -1 rub'	3 -1 rub'	3 -1 rub'	3-2 rub'	3 -1 rub'
Çukur	8	8	8	8	8
Ciceli		0,5		0,5	
Eblehan	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Ehl-i Cefa	3	3		3	3
Hayik Müslüman	8	8	7	8	7
Hacı Baba	3 rub'	3 rub'	3 rub'		
Hayık-ı Zimmiyan	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Hayık Baba	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Hızır Çavuş					1
İbn-i Eyyub	15	10	10	10	10
İbn-i Kör	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
İbn-i Şeker					
Kanalıcı	3,5	3,5	3,5	3	2-3 rub'
Karasakal	1,5	1	1	1	1
Kayacık	3	3	3	3	3
Kayser	3	3	3	2,5	2
Kastel	2	2	2	2	2
Kızılca Mescid	5	3	3	3,5	3
Kozanlı	1,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Monla Ahmed	1	1	1	1	1
Musulluzade		0,5			
Kürkciyan	8	8	8	7	6-3 rub'
Kürtünciyan	7	7	7	6	3
Sefer Paşa Yeri				0,5 rub'	
Seng-i Hoşkadam	3	3	3	2	2
Seng-i Nakkaş	1 -3 rub'	1-3 rub'	1-3 rub'	1-3 rub'	1-3 rub'
Seng-i Tavil	3	3	3	3	3
Şehreküstü	17-1 rub'	17	17	16	16
Şarkiyân	3	3	3	3	3
Tarla-i Atik	8,5-0,5 rub'	7,5	7,5	6,5	6,5
Tarla-i Cedid	4	3	3	3	3
Tıslakı	3,5	3-1 rub'	3-1 rub'	3	3
Tövbe	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Yahni	5-1 rub'	5	5	5	5
Kurb- Tarla-i Cedid		0,5	0,5	0,5	0,5
Kurb-ı Cevizlice	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Kurb-ı Bostancı		1,5	1,5	1,5	1,5
Kurb-ı Hayık			1		
Müslüman					
Kurb-ı Kanalıcı		1 rub'	1 rub'		

⁶ GŞS, No:55, s. 225.

⁷ GŞS, No: 72A, s.265.

⁸ GŞS, No:79, s. 12-13.

⁹ GŞS, No: 89, s. 203.

¹⁰ GŞS, No: 102, s. 212.

Kurb-ı Kılıçoğlu Bağı		1 rub'		0,5	1
Kurb-ı Kozanlı	1,5	2	0,5	2	2
Kurb-ı Bey	1 rub'	1 rub'	1 rub'	0,5	0,5
Kurb-ı Hayık Baba	0,5			1 rub'	
Kurb-ı Ali Neccar			1 rub'		
Kurb-ı Kayacık		0,5		0,5	
Kurb-ı Musulluzade			0,5	0,5	0,5
Kurb-ı Mağrabaşı				1	1
Kurb-ı Hızır Çavuş	1	1	1	1	
Kurb-ı Şehreküstü	1	1	1	1	
Kurb-ı Zincirli		2,5	2,5	2,5	2,5
Kurb-ı Kanalcı				1-0,5 rub'	0,5
Kurb-ı Kayacık				0,5	
Kurb-ı Kozanlı	1,5				
Toplam Avâriz Hane Sayısı	188,5 1,5 Rub'	178 1 Rub'	172 1,5 Rub'	170 1 Rub'	171 0,5 Rub'

Tablo:2. Antep Sancağının Merkez Mahalleri ve Avâriz Hanelerinin Yıllara Göre Dağılımı

Avâriz vergisi kayıtlarında her sancağın kaç mahalle ve bunların avâriz hane sayıları hakkında net bilgilere ulaşılabilmektedir. Tablo:2'de Antep'in mahalleleri ve bunların ihtiva ettikleri avâriz hane sayıları verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Antep'in nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu mahallelerin başta Şehreküstü olmak üzere Ali Neccar, Ammu, Hayık Müslüman, Çukur ve Kürkciyan mahallelerinin olduğu tespit edilmektedir. Akyol, Kürtünciyan, Tarla-i Atik gibi mahallelerin bu elli yıllık süreçte hane sayılarında yani nüfusunda bir düşüşün yaşandığı gözlenirken Boyacı ve Kozanlı mahallelerinde çok azda olsa bir artışın meydana geldiği görülmektedir.

Burc Nahiyesi		
Hicri ve Miladi Sene	Karye(Köy) Sayısı	Toplam Avarız Hanesi
H. 1109 –M.1705 ¹¹	95	123
H. 1119-M. 1707 ¹²	98	123
H. 1127-M. 1715 ¹³	97	120
H. 1130-M.1718 ¹⁴	98	119
H. 1133-M.1721 ¹⁵	98	113
H. 1139-M. 1726 ¹⁶	98	109
H. 1149-M. 1736 ¹⁷	98	100
H. 1156- M.1743 ¹⁸	98	95

Tablo:3. Antep'e Bağlı Burc Nahiyesinin Karyeleri ve Avâriz Haneleri

Avâriz vergilerinden sadece ilgili sancağın merkezi değil aynı zamanda buraya bağlı nahiyeye ve bu nahiyelere bağlı karye yani köylerde yaşayan halk da vergi mükellefiydi. Avâriz hane tespitinde buralar da toplam avâriz hane sayılarına dâhil edilirdi. Antep

¹¹ GŞS, NO: 55, s. 224.

¹² GŞS, NO: 58, s. 290-291.

¹³ GŞS, NO: 66, s. 241-242.

¹⁴ GŞS, NO: 68, s. 526-526.

¹⁵ GŞS, NO: 72A, s. 260-261.

¹⁶ GŞS, NO: 79, s. 13-14.

¹⁷ GŞS, NO: 89, s. 203-204.

¹⁸ GŞS, NO: 99, s. 165-166.

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

sancağının 1705 yılına ait toplam 373,5 avâız hanesi içinde Tablo:3'te görüldüğü üzere Burc nahiyesine bağlı 95 köyden 123 avâız hane de bu toplam içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde Tablo:4'de görüldüğü gibi Tel-bâşer nahiyesine bağlı 79 köyde, 48 avâız hane olarak tespit edilmiş ve bu rakam da toplam avâız hane sayısı içinde yer almıştır.

Bu tablolarda (Tablo: 3 ve Tablo:4) görüldüğü üzere elli yıllık sürede Antep şehrinin merkezinde tespit ettiğimiz avâız hane sayısındaki düşüş buna paralel olarak nüfusundaki gerileme taşra kısmında da yaşanmıştır. Hatta bu düşüş oranının sancak merkezinden daha fazla olduğu da görülmektedir.

Tel-bâşer Nahiyesi		
Hicri ve Miladi Sene	Karye(Köy) Sayısı	Toplam Avâız Hanesi
H. 1109 –M.1705 ¹⁹	79	48
H. 1119-M. 1707 ²⁰	79	47
H. 1127-M. 1715 ²¹	78	35
H. 1130-M.1718 ²²	87	35
H. 1133-M.1721 ²³	92	37
H. 1139-M. 1726 ²⁴	89	36
H. 1149-M. 1736 ²⁵	88	33
H. 1156- M.1743 ²⁶	86	33

Tabo:4. Antep'e Bağlı Tel-bâşer Nahiyesinin Karyeleri ve Avâız Hane Sayıları

Avâız vergisinin toplanması işi doğrudan devlet tarafından gönderilen memurlar vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bu memurlar tahsildar ve kâtiplerden oluşmaktaydı. Bunların görev ücretleri ile tüm giderleri Avâız vergisine eklenerek ilgili sancağın avâız hanelerinden tahsil edilirdi. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Antep sancağında bu ücretler tahsildar için elli guruş kâtipler için beş guruştur. Ayrıca bunların konaklama masrafları için yirmi guruş, *hüddamiye* yani temizlik hizmetleri içinse yedi guruş ödenmekteydi (GŞS, 93:24). Bu ödemeler dışında bunların başka herhangi bir ad altın halktan para talep etmeleri kesinlikle yasaktı.

Sonuç

Osmanlı Devleti çok geniş bir coğrafyada uzun yıllar hüküm sürmüş bir devletti. Bu yüzden bu geniş hâkimiyet sahası içinde birçok ırk, din, dil, örf, adet ve kültürlere bağlı toplulukları ve milletleri bünyesinde barındırmıştır. Devlet, her yönü ile birbirinden çok farklı ve değişik kültürlere sahip halkının durumunu gözden geçirmek ve korumak zorundaydı. Buna karşılık bağlı bulunduğu hukuk sistemi çerçevesinde onları yönetmek ve onlardan bazı mükellefiyetleri yerine getirmelerini istemek durumundaydı. Bu beklentilerinin ilk ve en

¹⁹ GŞS, NO: 55, s. 224-225

²⁰ GŞS, NO: 58, s. 291

²¹ GŞS, NO: 66, s. 240-241.

²² GŞS, NO: 68, s. 528.

²³ GŞS, NO: 72A, s. 259-260.

²⁴ GŞS, NO: 79, s. 18.

²⁵ GŞS, NO: 89, s. 202-203.

²⁶ GŞS, NO: 99, s. 165-166.

önemlisi devlet ve kamu faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla halkından vergi almasydı.

Osmanlı Devletinde vergiler şer'i ve örfi olarak iki başlık altında toplanmıştır. Şer'i vergiler öşür, zekat, haraç, resm-i çift, resm-i ağnam gibi daha birçok vergi kalem içine almaktaydı. Bu vergilerin dışında kalan bütün vergiler ise örfi gruba girmektedir. Bu vergilerin miktarı ve türü ise hazırlanan kanunnamelerde belirlenirdi.

Osmanlı Devleti, toprağın mülkiyet ve tasarruf şeklini, reayanın yükümlülüklerini ve asıl olarak da tahsil edeceği vergi cins ve miktarlarını tespiti için fethettiği bölgelerde tahrir yapmıştır. Aynı şekilde 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine geçen Antep'te bu maksatla 1519 yılında ilk tahririni yaptırılarak bölgenin, iktisadi siyasî ve sosyal durumunu ile gelir kaynaklarının tespit edildi. Bu veriler ışığında buraya sancak statüsü verilerek timar sistemi uygulanmaya başlanmıştır.

Antep şehri Osmanlı hakimiyeti ile birlikte hızlı bir gelişme sürecine girdi. Ticaret yollarının bu bölgeden geçmesi, şehre ayrı bir önem katıp, kendi bölgesinde bir ticaret şehrine dönüşmesine sebep oldu. Gelir kaynaklarının artışına paralel olarak şehrin nüfusunda da belirgin bir artış gözlenmeye başladı. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki vergi gelirlerinin de artışına neden oldu. XVIII. yüzyıla kadar şehrin bu gelişimi devam etti. Bu tarihten sonra Antep şehrinin gelişiminde bir durağanlık ve hatta bir gerilemeye başladı. Bu yüzyıl aynı zamanda devlet otoritesinin eski gücünü kaybedip, bir gerilimenin başladığı dönemdir. Bu bölgede İran ile başlayan uzun süren savaşlar, aşiret iskanları sonrası patlak veren isyanlar Antep'i derinden etkileyerek halkın başka bölgelere göç etmesine neden olmuştur.

Bu durum Antep'in bir vergi birimi olan avâız hanelerinin de azalmasına da etki etmiştir. Bu yüzyıl başında 373 olan avâız hane sayısı peyder pey bu yüzyılın ortasında 314 avâız haneye kadar düşmüştür. Bu düşüş Antep'in nüfus yoğunluğunun da ciddi anlamda azaldığının da göstergesidir. Ancak devletin nüfus oranını baz alarak miktarını belirlediği avâız vergisi oranının da bu düşüşe paralel olarak bir azaltma yapılmaması, halkın ağır bir vergi yükü ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Zira bu yüzyılın başında Antep sancağının 373 avâız hanesinden 3730 gurusu talep edilirken aynı yüzyılın ortasında 314 avâız haneye düşen sancaktan 3767 gurusu toplanması istenmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Şer'iyye Sicilleri

- 55 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 58 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 60 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 66 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 67 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 68 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 72A Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 75 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 77 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 79 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 80 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili

- 82 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 87 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 89 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 91 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 93 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 94 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 99 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 101 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 102 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili

İbnül Emin Tasnifi

Dahiliye: GN. 31/2724

Araştırma ve İnceleme Eserler

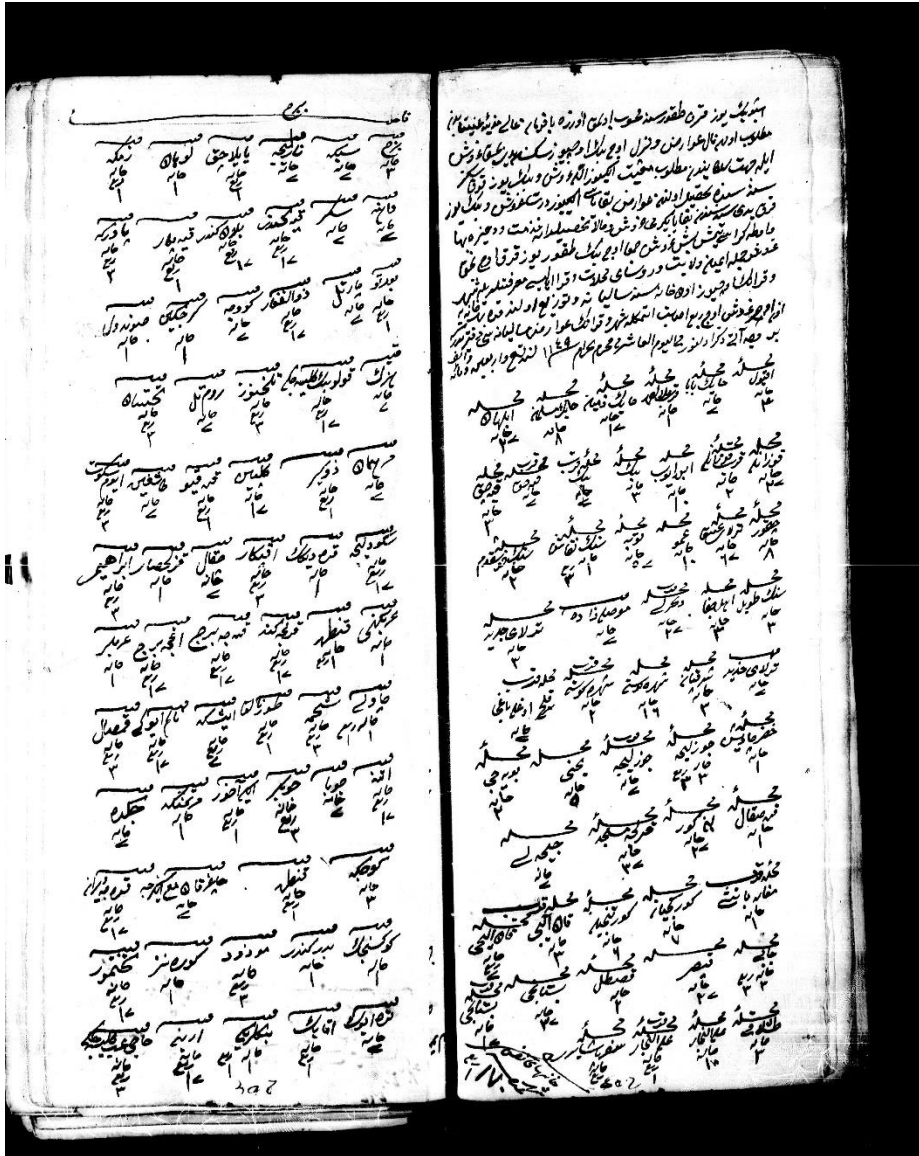
- Afyoncu, E. (2006). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, IV.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi 1 (1453-1559)*. Ankara: Barış Yayınevi.
- Akis, M. (2002). *XVI. Yüzyılda Kilis ve Azez Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Altınöz, İ. (1999). Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl). *Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları*, s.89-146, Gaziantep.
- Altundağ, Ş. (1947). Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 187-197.
- Barkan, Ömer L. (1979). "Avârız", *İ.A, MEB*, Cilt: 2, s. 12-19, Eskişehir.
- Baykara, T. (2000). *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI.-XIV. Yüzyıllar)*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakar, E. (2003). *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, Elazığ: Fırat Üniv. Orta-Doğu Araş. Merkezi Yayınları,
- Çakar, E. (2006). *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*. Elazığ: Fırat Üniv. Orta-Doğu Araş. Merkezi Yayınları.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK. Yayınları.
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, (Basılmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Çınar, H. (2000). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Darkot, B. (1997). "Ayıntab", *İ.A, MEB.*, Cilt: 2, s.64-67, Eskişehir.
- Demirken, I. (1974). *Urfa Haçlı Kontluğu (1098'den 1118'e kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları

- Evliya Ç. (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. IX. Kitap, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fidan, M. (2013). 1714–1715 Tarihleri Arasında Ayntab'da Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı (65 Numaralı Ayntab Şer'îye Sicili'ne Göre). *Asia Minor Studies*, I, (2), 72-92.
- Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökçe, T. (2005). Osmanlı Nüfus ve İskan Tarihi Kaynaklarından "Mufassal-İcmâl" Avârız Defterleri ve 17001-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX, (1), 71-134.
- Gökhan, İ. (2000). "Gaziantep ve Yöresinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi" *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, s.59-65, Gaziantep.
- Göğüş, O. (?). *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*. Gaziantep: Cihan Ofset.
- Göyünç, N. (1979). Hane Deyimi Hakkında. *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak., Tarih Dergisi*, 32, 331-348.
- İnalçık, Halil (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (cilt 1 1300-1600)*, İstanbul: Eren Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). "Avârız Vakfı", *DİA*, Cilt: 4, s. 109, İstanbul.
- Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*. Ankara: TTK.
- Küçük, L. (2007). *Osmanlı Vergi Hukukunda Avârız Kavramı ve Avârızın İdaredeki Rolü*, (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1999). "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 2, Editör E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza Yayıncılık.
- Orhunlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayınları,
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, İstanbul: Cedit Neşriyat.
- Özdeğer, H. (1996). "Gaziantep" *DİA*, Cilt:13, s.466-469, İstanbul.
- Özdeğer, H. (1988). *On Altıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*, C. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özkaya Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara: TTK.
- Özkılıç, Ahmet-Ali Çoşkun vd. (2000). *373 Numaralı Ayntab Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (950/154)*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, M. (1990). 1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*. 8, 249-293.
- Öztürk, M. (2013). Osmanlı Devletinde Vergilerin Hayat Standartlarıyla Mukayesesi. *İkinci İktisat Tarihi Kongresi, Bildiriler-2*. 585-596. Elazığ.

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)

- Sahillioğlu, H. (1991). "Avarız", *DÍA*, Cilt: 4, s. 108-109, İstanbul.
- Selcuk, H. (2008). "Osmanlı Devletinde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avârız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayser Sancağı)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 160-201.
- Sümer, F. (1997). "Kayı" *İ.A*, MEB, Cilt: 6, s. 459-462, Eskişehir.
- Taşkın, Ü. (2013). Rüsûm-I Örfiye, *Tarih Okulu Dergisi*, XIV, 55-73.
- Turan, O. (1999). *Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tabakoğlu, A. (2002). Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi. *Türkler*, Cilt: 10, s. 653-694, Ankara.
- Tabakoğlu, A. (2003). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, M.A. (2012). XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab'ın Sosyal ve Ekonomik Durumundan Bir Kesit. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol 11, No 4, 1205-1225.
- Yılmazçelik, İ. (1998). XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdarî, Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Durumu. *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, XVIII, 105-123.

Ek:1

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)

Ek: 2

